

*

Իմաստուն որդու մը կարենալ տալու առաջին պայմանն է հապճեպ շունենալ: («Մատիս» 1884):

*

Փաղթական հայուն առաջին պարտականութիւնն է սորվիլ լեզուն այն երկրին ուր գաղթած է և որովհետեւ երկու լեզու միասին զորածնել կարելի չէ, գաղթական Նին դասակը կիսով միայն կը խօսի հօրը լեզուն: («Մատիս» 1890):

*

Ո՛ր ապաքէն Ման ալ զեղեցիկն մասն է. և զեղաբունսի ամենն մեծ արտադրութիւնները միթէ Տխրութեան և Մաճու դրոշմովը կնքուած չեն: (Մատիս 1889):

*

Կոռնելու համար պէտք է առել: («Փեղունի» 1901):

*

Անէծքը միայն մարդկան բերնէն չեւեր, այլ չարին զործերն իրենց հետ կը բերեն անէծքը: («Մատիս» 1890):

*

Նորածնի տաղանդ մը անձկակարօտ է խրախուսանաց մայրին: (Արեւելք 1884):

*

Ունայնասիրութիւնը կարեւոր մասը կը կազմէ կեանքի հրճանանաց: («Կատակ մը»):

*

Երազը կհանգի միեթարանքն է. բայց երբ երազն իրականութեան կերպարանք կ'զգենու՝ կը կոշտի երջանութիւն: («Կատակ մը»):

*

Մեն ճեղհեակութիւնները չեն կրնար ուսման ու կըրթութեան տարածումին շնորհիւ կարճ ժամանակամիջոցի մէջ առաջ գալ: Զերմանոցի մէջ կարելի է ըստով պըտուց ու ծաղիկ հասցնել, բայց կաշնի ոչ: («Փեղունի» 1901):

*

Երբ լեզու մը չի կրնար յառաջադիմել, ալ կը սկսի հիւսիլ: («Փեղունի» 1901):

*

Գրականութիւն մը կը կատարելագործուի դարաւոր ժառանգութեամբ: («Փեղունի» 1901):

*

Լեզունեմու կազմութեան կը Նախագահէ բռնաւոր մը, որ ըստ աւելի երկարէ կամք ունի ջան պատրիարքական իշխանութիւնը: Անոր զօրութեանը առջև օտուրը իր անզօրութիւնը կը զգայ, և արամաբանութիւնը հաւածական կը փախի: Այդ բռնազատը՝ պատուին բեռան է: («Փեղունի» 1901):

*

Գրամբ, որուն համար «պատերազմի լիդ» ըսած են, կեանքին ալ չի գնէ: («Շիրակ» 1907):

*

Կատակը ըստ անգամ իբր համեմ կը զործածուի, դառն ճշմարտութիւն մը մարտելի ընելու համար: («Մատիս» 1899):

*

Փողովրդոց համար պատմութեան վշտալի դասերը ապագայի ամէնէն լաւագոյն ուղեցոյցներն են: («Արեւելք» 1894):

*

Զործն է ցոյցս մարդկան, այլ լոկիկ պարտականութիւնը կատարելը ազգի մը բարոյական զօրութիւնն է: («Հայրենիք» 1891):

*

Շերմի վրայ գրուած անուն մը, կարծես թէ տակաւին կապ մըն է այս աշխարհիս հետ, չմոռցուելու գրական մը: («Հայրենիք» 1892):

Հ. Ղ. ՏԱՅՆԱՆ

ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼ Ք

ԱՆԳՂԻԱՆ՝ ԱՄԵՐԻԿԵԱՆ ՏԵՍՈՒԹԵԱՄԲ

Երկիր մը յորում «արեւ իր մայրը չմոնէր»: Արդէն իսկ Լոսան փոքրիկ աշխարհ մ'է իր 4 միլիոն 600 հազար բնակիչներով, իսկ բովանդակ Տէրութեան բնակիչները 43 միլիոն 660 հազար էին 1906ին: Հետեւաբար զարմանալի է թէ համեմատութեամբ փոքրիկ Թագաւորութիւն մը ինչպէս կրցած է որջն ըլլալ 11,400,000 քառակուսի մղոն մակերեսով վիթրիակ կայսրութեան, 410 միլիոն հոգւոյ վրայ խիստ լուր: Գրեթէ 55 միլիոն քառակուսի մղոն է բոլոր աշխարհիս մակերեսով իսկ մարդոց թիւը 1 միլիառ 800 միլիոնը կ'անցնէ: Չայս համեմատելով անգղիացւոց հըպատակաց հետ կը տեսնուի որ մարդկային ազգի հարիւրին 22ը, Բրիտանական կայսրութեան կը հպատակին և երկրագունտիս հիշգրին մէջ մասն իրենն է:

Ինչիկ երկրէն դուրս եղուարդ է Ասիոյ մէջ ունի 237 միլիոն հպատակ: Աֆրիկէի մէջ 31 միլիոն, յԱմերիկայ 8 միլիոն,

Աստուրալիա 5 ու կէս: Սակայն բուն Անգլիացիներն են որ կը կառավարեն և շարժման մէջ կը դնեն ինքնակալութեան վիթխարի մեքենան: Ուստի կարելի է գուշակել նաեւ թէ ինչպէս կը քաշեն դէպի կեդրոն երկիրներու հարստութիւնըն, այնուհանդերձ որ վարիչ մարմնոյն՝ կը պատկանին տնտեսական տեսակէտով՝ բարեկեցիկներն միայն:

Հարստութեան բաժանումը.

Այսպէս բաւական հետաքրքրական ելուողք մը կ'ընծայէ Տէրութեան դրամական հարստութիւնը, և ասոր ըստ դասակարգի բաժանումը: 43 միլիոն 660 հազար բնակչաց տարեկան եկամուտն է 42 միլիառ 750 միլիոն ֆրանք. որ բաժնելով ժողովրդեան վրայ, 1,250,000 հարուստներուն կ'անցնի՝ 14 միլիառ 625 միլիոն. 3,750,000 բարեկեցիկներուն՝ վեց միլիառ ու կէս և 38 միլիոն աղքատաց իւրաքանչիւր անհատի 580 ֆրանք՝ միջին հաշուով:

Դուրս հանելով ուրեմն սոյն վերջին դասակարգը, կը մնան միայն հինգ միլիոն մարդ, որոնցմէ կ'ըլլան կառավարիչ մարմիններն: Համարելով որ հինգ անգղիացւոյ մին ըլլայ չափահաս, պիտի հետեւենք որ երկրագունտիս հինգին մէկ մասին և բնակչաց 100ին 22ին բարեկեցութիւնը մէկ միլիոն անգղիացւոյ ձեռքն է:

Անգլիական ռաւմիսպետութիւնը և կառավարութիւնը.

Հին Սաքսոններն իրենց ազատութեան և իրաւանց նախանձախնդիր ըլլալովն հանդերձ, քաղաքականութեան մէջ ձեռնմուխ ըլլալ չէին սիրեր. և կը գերադասէին տէրութեան վարչութիւնը իրենց մէջ իմաստնոց յանձնելու, որոնց անձնական յաջողութիւնները իրաւունք կուտար հասարակութեան գլուխ անցնելու:

Ներկայ Լորտերոյ ժողովը և անգլիական Աւագածոդպիւր, ազնուապետական հաստատութիւն մը չըլլալէն զատ, շատ լաւ ռամկապետութեան հաստատութիւն մը կա-

րելի է համարել, շարունակութիւն մը այն Witenagemot-ին, որու՝ հին Սաքսոնաց մէջ անդամներն էին հզօրագոյններն, իմաստնագոյնները և ամենահարուստները: Աւագածոդպիւր մէջ պարզ ժառանգական իրաւանց զօրութեամբ բազմող Լորտերը շատ քիչ են. հին ազնուապետութիւնը մեծապէս նուազած է: Միայն երեք դուքսեր կան Նորֆոլքի, Սոմերսեթի և Գորնվալի որ 1650էն ի վեր կը շարունակեն որդոց որդի. բոլոր մարզիգրութիւնները, բացի երկու հատէ, Գէորգ Գ.ի գահ բարձրանալէն սկսան (1760-1820). դեռ ամենանոր հաստատութիւններ են: Ուրեմն Լորտերը ողջ ազնուապետութեան մը ուղի է ծուծը պէտք է համարուին, որ գիտէ քաջալարել արժանիքը և յաջողութիւնը, ինչ կերպի տակ ալ ներկայանան: Ինչպէս կ'ըսէ նաեւ Մոնդեսքիէօ. «Անգլիացիք ամեն բանէ վեր ումն ու հարստութիւնը կը դնեն»:

Խաղաղասիր ժողովուրդը.

Տակիտոսի ժամանակէն ի վեր, Սաքսոնք, իրենց մերձակայ գերման ժողովուրդներէն կը տարբերէին իրենց խաղաղասէր բնութեամբն: Ձէնք կը վերցնէին միայն երբ հարկն ստիպէր: Ներկայ անգղիացիներն ալ իրենց նախնեաց այս գեղեցիկ նկարագիրը ժառանգած են: Թէպէտ ինքնակալութեան ընդարձակութեան կամ իրենց շահերն պաշտպանելու հարկէն ստիպուած կը ստիպուին փոքրիկ պատերազմներ մղել: Այսպէս երկու անիրաւ պատերազմներ ընդդէմ Ձինաց, ափիոնի վաճառականութեան պատճառաւ էր. այսպէս Խրիմուէն, Ռուսի՝ Արեւելի տոնձգութիւնը արգիլելու համար էր: Ամերիկայի և Նաբուլէոնի դէմ պատերազմներն ալ վաճառականութեան պատճառաւ էր, զուտ գործնական: Երբ Անգլիա իր շահերուն սպառնալիք մը կը նշմարէ, վեհ անձնասիրութեամբ մը, որու նմանը այլ չկայ պատմութեան մէջ, ամէն վտանգ և միջոց ձեռք կ'առնէ. և այսպէս պահելով իր գերագահութիւնը՝ նոյն իսկ բռնի ուժով

մարդկութեան մեծամեծ ծառայութիւններ կը մատուցանէ: Նոյնը կ'ըսէ նաև Լորտ փիւրզըն, նախկին փոխարքայ Հնդկաստանի «Նախախնամութենէ վերջ, առաջին կարգի բարձր ընողները եղած են Անգղիացիք»: Սակայն այս խօսքը այնպէս առնելու է որ Անգղիացիք տրամաբանութեամբ ու կարգադրութեան տաղանդով, յաջողածեն մարդիկ կառավարելու առեղծուածը լուծել:

*
**

Գաղղիոյ յնակչաց նռազոտմը. — Ռիվիէ ֆրանսէզ ցնցող յօդուած մը կը հրատարակէ ամենակենսական խնդրոյ մը՝ Գաղղիոյ գոյութեան:

1907 Վիճակագրութեանց համեմատ 793,889 մահ և 773,969 ծնունդ եղաւ 19,920 տարբերութեամբ. իսկ համեմատութեամբ նախորդ տարւոյն նուազումն էր 32,878: Ամեն հազար բնակչի մէջ 197 ծնունդ եղած էր 1907-ին. մինչ նախորդ տարիներուն 205, 206, 209, 211, 216 և 220 էին: Մինչդոց այս հետգնետէ նուազումը զգալի եղած է 1900էն ի վեր. տարի մը յորում մահը անչափապէս առաւել էր նոյն տարւոյ ծնունդէն 866 և 543: Միակ գաւառը, ուր մահը զեռ յաղթանակած չէ այն է Բրիտանիան, երկիր մը մշակաց և նաւատեսաց:

Եթէ սոյն երևոյթը այսպէս շարունակուելու ըլլայ, քիչ ժամանակէն Գաղղիա իր մեծ ազգ մը այլ ևս գոյութիւն պիտի չունենայ:

*

Ախտերն և Ալքոլիսմոսիւրիս. — Ահա փոքրիկ նմոշ մը ախտերու և ալքոլականութեան ֆրամաներուն զորս Բէլլման, Պոնն-ի Համալսարանի ուսուցիչը ըրած է Գաղղիոյ և Գերմանիոյ մէջ անոնց հսկայաքայլ յառաջելուն վրայ:

Ձայս ապացուցանելու համար ալքոլականութեան զոհ եղած թշուառ ընտանեաց մը վրայ ըրած ուսումնասիրութիւնը մէջ կը բերէ: Ատա Եւրոքէ անուն մէկը ծնած

1740ին մեռաւ 1802ին ալքոլականութեանէ, թշուառ և Թափառաշրջիկ կեանք մը անցնելէ վերջ: Մինչև 1896 տարին այս սերունդէն եղան 834, որոնցմէ 106 ապօրինի զաւակներ, 142 մուրացկան, 64 մուրացկանաց յատուկ հաստատութեանց մէջ դրուած, 191 կին կեանք մը անցուցեր են. 76 զանազան եղեռնագործութեանց համար դատապարտուած, իսկ 7ը մարդասպանութեան համար: 75 տարւոյ մէջ ալքոլի սէրը տածելուն Տէրութեան հինգ միլիոնէն աւելի նստած էր:

*

Սպանիոյ վերածնունդը. — «Ամէն չարեցէն բարձր մը կ'ըլլայ» առածը նոր հաստատութիւն կը ստանայ սպանիական վերածնունդով, որ սկսաւ Միացեալ Նահանգաց ղէմ ըրած պատերազմէն և հետեւաբար զաղթականութեանց կորուստէն վերջ: Այդ թուականէն Սպանիա հեռաւոր երկիրներու գանձերն հաւաքելու դարաւոր տենչէն զրկուած՝ ինքն իր երկրին մէջ սկսաւ փնտռել զայս, բուռն գործունէութեամբ մը, որ առաջ մարած էր հեռաւոր յոյսերու ակնկալութեամբ: Երբեք հիմակուան պէս երկրին մշակութիւնը զարգացում առած չէ. մանաւանդ նկատմամբ անմշակ մասանց և կենդանարոճութեան: Հիանալի վիճակի մը մէջ է ելեմուտը. ճարտարարուեստը և վաճառականութիւնը այնչափ յառաջած է որ Պարչէլոնա՝ Ճէնովայի և Մարսէլլի հաւասարած է:

Կալիֆորնիայի և Խաթէմատուրայի դաշտագետիները՝ խոպան երկիրներ էին, մինչ հիմայ առատ խաղող և բերք կ'արտադրեն: Անանարոճութեան հոգը այնչափ է զլիաւորապէս հարաւային կողմերը, որ Սիվիլիայի տարեկան տօնավաճառին այս տարի միայն, 55 հազար կենդանի ծախուեցաւ. մինչև հիմայ չտեսնուած բան մը:

Հ. Վ. Խ.